

vih in iz časopisja luščiti pomen in njegovo pravo ter pravično podobo. Udeleženci so si bili enotni, da ga bo mogoče pravilneje oceniti potem, ko bomo podrobneje poznali in ocenili delo mož (npr. Kreka, Jegliča in drugih), ki jim je odprl pot k njihovem delu. Prepričljiva je bila ugotovitev, da Missia narodnega razvoja Slovencev in emancipacije slovenskega naroda ni zaviral in da sam do slovenskega jezika in njegove rabe v javnem življenju, v njegovem primeru predvsem na cerkvenem področju, ni bil negativno razpoložen. Kaj vse je bilo vzrok negativnim sodbam o njem, predvsem v nasprotnem, liberalnem taboru, pa bo dovolj bogato področje še za kakšno posvetovanje.

Vinko Rajšp-Stane Granda

ZNANSTVENO SREČANJE »ČITAONIČKI POKRET U JUGOSLAVENSKIM ZEMLJAMA U XIX STOLJEČU« (VELI LOŠINJ, 29. IN 30. OKTOBER 1987)

V izjemno bogato in razgibano domoznansko dejavnost kvarnersko-istrskega območja (na zunaj jo najbolj učinkovito predstavlja kar 24 različnih krajevnih zbornikov) sta vključena tudi otoka Cres in Lošinj. Že od leta 1973 izhaja v Malem Lošinjju »Otočki ljetopis«, v okviru knjižne zbirke mesečnika »Otočki vjesnik« izhajajo monografije, posvečene pestri problematiki obeh otokov, od časa do časa se odvijajo tudi znanstvena srečanja. Leta 1887 je bila v Malem Lošinjju odprta hrvatska čitalnica in kulturna skupnost občin Cres in Lošinj je njeno stoletnico počastila tudi z znanstvenim simpozijem »Čitaonički pokret u jugoslavenskim zemljama u XIX stoljeću (29. in 30. oktober 1987). Poleg kulturne skupnosti so pri organizaciji srečanja sodelovale še nekatere krajevne delovne in kulturne organizacije, skupščina občine Cres—Lošinj inl Arhiv Hrvatske. Ob simpoziju se je zvrstilo še nekaj prireditev (razstava »Pisana riječ na otocima Cresu i Lošinjju«, odkritje spominske plošče čitalnici itd.), med katerimi je vredno poudariti osnivanje katedre Čakavskog sabora za Cres in Lošinj. Simpozij se je odvijal v hotelu »Punta« v Velem Lošinjju, popoldne drugega dne zborovanja so udeleženci obiskali Valun in tu prisostvovali odkritju glagolitskega lapidarija.

Program lošinjskega srečanja je predvidel 21 referentov, svoje prispevke pa je nato v dveh nepopolnih zborovalskih dneh prebralo 19 udeležencev. Poseben poudarek so referenti namenili istrsko-kvarnerskim čitalnicam, obdelovali pa so njih razvoj tudi na ostalem ozemlju Jugoslavije (Hrvatska, Srbija, Črna gora, Bosna in Hercegovina, Slovenija). Krajevnim razmeram so bili namenjeni referati Nikole Stražičića »Lošinj i Cres u doba osnivanja ‚Hrvatske čitaonice‘ u Malom Lošinjju«, Julijana Sokolića »Stotinu godina ‚Hrvatske čitaonice‘ u Malom Lošinjju«, Frane Velčića »Djelatnost kulturnih i sličnih društava na Cresu i Lošinjju u 19. stoljeću« in Mira Glogovića »Tršćanska ‚Naša sloga‘ o Cresu i Lošinjju u vrijeme otvaranja ‚Hrvatske čitaonice‘«. O čitalnicah na Kvarneru in v Istri so govorili Nevio Šetić (Hrvatske čitaonice Istre i Kvarnerskog Primorja u 19. stoljeću), Eti Kalčić (Talijanske čitaonice Istre i Kvarnerskih otoka u 19. stoljeću), Davor Ježić (Čitaonica u Novom Vinodolskom — prva u Kvarnerskom Primorju), Željko Grbac (Čitaonica u Kastvu — prva u Istri), Petar Strčić (Hrvatska čitaonica u Vrbniku na otoku Krku, prva na kvarnerskim otocima), Vinko Tadejević (Čitaonica u Praputnjaku i okolnim mjestima u 19. stoljeću), Tatjana Blažeković (Literatura o istarsko-kvarnerskim i talijanskim čitaonicama u 19. stoljeću) in Edit Martinčić (Razmere na Reki). Čitalniško gibanje v posameznih jugoslovanskih deželah so obravnavali Mirjana Strčić (»čitališta« v Srbiji), Lamija Hadžiosmanović (v Bosni in Hercegovini), Slobodan Kalezić (v Črni gori), Zagorka Kalezić (v črnogorskem Primorju), Stjepo Obad (v Dalmaciji), Mirko Valentić (v Vojni Krajini) in Branko Marušić (v Slovenskem Primorju). Prebranim referatom je sledila diskusija.

Čeprav se je čitalniško gibanje v jugoslovanskih deželah začelo ter se razvijalo v zelo različnih pogojih in obdobjih, so si bili udeleženci simpozija edini, da je bil njegov pomen za kulturno in politično osveščanje jugoslovanskih narodov pomemben, zlasti tam, kjer so se čitalnice spontano postavljale v bran germanizaciji, madžarizaciji in italijanizaciji. Tak pomen je seveda imela v prvi vrsti čitalnica — jubilat, ki je v Malem Lošinjju živele in delovala v precej poitalijančenem okolju; novejša raziskave krajevne problematike, ki so bile na simpoziju tudi predstavljene, ugotavljajo še neko starejšo hrvatsko čitalnico na Lošinjju. Pri mnogih referentih pa je razprava o nekdanjih jedrih kulturnega življenja kraja in območja samodejno prešla tudi na sedanost, o njej so bile izrečene mnoge kritične misli (sedanji nezavidljivi položaj knjižnic, od občinskih do republiških). Podpisani sem se v diskusiji tudi vpraševal, če je morda čitalniški duh danes še vedno živ. Pri tem se omenil razvoj pri beneških Slovencih, kjer se je pravzaprav iz čitalniškega jedra in kulturnega osveščanja (1955 — društvo

»Ivan Trinko«) razvilo sedanje družbenogospodarsko stanje. Spomin na čitalnice je pri jugoslovanskih narodih živ in spoštljiv, verjetno nekoliko drugačen kot pri Slovencih, ki se onih časov iz druge polovice 19. stoletja prepogosto spominjajo z ironijo in tudi posmehom. Gradivo simpozija o jugoslovanskih čitalnicah bo objavljeno v posebnem zborniku.

Branko Marušič

RAZSTAVE

ČAROVNICE IN ČAROVNIKI, DEŽELNA RAZSTAVA 1987, ŠTAJERSKA

(Riegersburg 1. 5.—26. 10. 1987)

V impozantnem gradu na bazaltni skali Riegersburg na Štajerskem je bila od 1. maja do 26. oktobra razstava z naslovom Čarovnice in čarovniki. Posvečena je bila čarovniškim preganjanjem in čarovniškim procesom na Štajerskem. Razstava je zajela celo zgodovinsko Štajersko, ne le današnje avstrijske, ampak tudi slovenski del. Glavni avtor razstave in izdajatelj kataloga je bil graški zgodovinar in univerzitetni profesor Helfried Valentinitš. Kot zgovorno kaže podnaslov v katalogu: Veliko preganjanje — evropski fenomen na Štajerskem, je bila razstava tako koncipirana, da je bilo to žalostno poglavje zgodovine na Štajerskem predstavljeno v okviru evropskega fenomena te človeške zmote in tragedije.

Avtor razstave si je prizadeval predstaviti čarovniško preganjanje v objektivni luči, brez senzacionalnosti, ki jih pojem zbuja, ko ga danes slišimo. Razstava je bila obrnjena predvsem proti trem zmotnim mnenjem, ki med predstavami o čarovniških procesih še velikokrat prevladujejo. Prvič, da so čarovniški procesi zajeli le ali vsaj pretežno ženske. Prav na primeru Štajerske je razstava lahko pokazala tudi nenavadno velik delež moških udeležencev ali čarovnikov. Drugič, da vera v črno magijo ne spada v »temni srednji vek«, temveč v čas razcveta naravoslovnih znanosti in čas renesanse, kljub temu da segajo začetki čarovniških preganjanj v pozni srednji vek, korenine pa nazaj v srednji vek in celo v čas poganske antike in germanskih ljudstev. Proti tretjemu zmotnemu mnenju, ki enači čarovniške procese s krivoverskimi procesi v katoliških deželah, je v posebnem prostoru pokazal razliko med čarovniškimi in krivoverskimi preganjanji na primeru Španije, klasične dežele krivoverskih preganjanj, kjer so čarovniške procese komaj poznali. Da čarovniški procesi v Evropi niso bili omejeni le na področje katoliške cerkve, temveč da so z isto srditostjo divjali tudi v protestantskih deželah, niti ni bilo potrebno posebej predstavljati, manj znano pa je, da so proti koncu sedemnajstega stoletja divjali tudi v angleških kolonijah vzhodne ameriške obale. Pri predstavljanju širših okoliščin je čarovniške procese uvrstil v vrsto evropskih preganjanj skupin ali posameznikov, ki so pripadali drugi veri, imeli gospodarske uspehe, zastopali drugačna mnenja od ustaljenih ali pripadali drugim ljudstvom. V pozni antiki so bili to kristjani, v srednjem veku krivoverci in židje, nato pa čarovnice in čarovniki, cigani in drugi. Čeprav daje preganjanjem vsak čas svoj pečat, kažejo osnovne »predstave o sovražniku« veliko paralel. Preganjani so bili izločeni iz skupnosti, obtoževali so jih zločinov in seksualne razuzdanosti, »organiziranih zarot« proti človeštvu, prtili so jim krivdo za najrazličnejše nesreče, tudi za naravne. V središče je bil postavljen preganjan in mučen človek, ne glede na spol ali poreklo.

Po tem širšem, evropskem uvodu je bilo podrobno predstavljeno čarovniško preganjanje na Štajerskem. Vendar tudi tukaj ne samo kot strašno posebno poglavje v zgodovini, temveč s pogledi na širšo stvarnost in različna področja življenja.

V poglavju Štajerska v zgodnjem novem veku so bile nakazane gospodarske in socialne razmere na Štajerskem v tem času, vsakdanje življenje različnih družbenih razredov in poklicev, ljudska pobožnost, ljudska medicina, čarovnice in čarovniška zelišča ter sodna organizacija ter kazensko pravo na Štajerskem v zgodnjem novem veku.

V poglavju o čarovniških procesih na Štajerskem so bili predstavljeni sami procesi. Prvi znani proces je potekal v Mariboru 1546. leta, zadnji pa na gradu v Gornji Radgoni v letih 1744—1746 proti trem obtoženim, od katerih je en moški v ječi umrl, obtoženki (iz Veržeja) pa sta bili oproščeni. Vrhunec so čarovniški procesi dosegli v letih 1650 do 1700. Točnega števila ni mogoče pokazati, ker vsi akti čarovniških procesov niso ohranjeni. Za to obdobje je danes znanih 220 procesov z 820 vpletenimi osebami. Podrobno so bili predstavljeni iz današnje jugovzhodne avstrijske Štajerske.